

II. MEŞRUTİYET BASININDA FIKRA
TÜRÜNÜN DOĞUŞU: MAHMUT
SADIK'IN TAKVİMDEN BİR YAPRAK
YAZILARI

BIRTH OF OPINION PIECE IN THE
PRESS DURING SECOND
CONSTITUTIONAL ERA: MAHMUT
SADIK AND HIS "A PAGE FROM
CALENDAR" WRITINGS

Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖKSÜZ

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, mertoksuz@kmu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
DOI: ijof.936860
Yükleme Tarihi: 13.05.2021
Kabul Tarihi: 21.06.2021
Yayınlanma Tarihi: 30.06.2021
Sayı: 5
Sayfa: 30-54

Article Information: Research Article
DOI: ijof.936860
Received Date: 13.05.2021
Accepted Date: 21.06.2021
Date Published: 30.06.2021
Volume: 5
Page: 30-54

Atıf / Citation

Öksüz, M. (2021). II. Meşrutiyet Basınında Fıkra Türünün Doğuşu: Mahmut Sadık'ın Takvimden Bir Yaprak Yazıları. *International Journal of Filologia*, 4 (5), 30-54.

Öksüz, M. (2021). Birth of Opinion Piece in The Press During Second Constitutional Era: Mahmut Sadık And His "A Page From Calendar" Writings. *International Journal of Filologia*, 4 (5), 30-54.

Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖKSÜZ

II. MEŞRUTİYET BASININDA FIKRA TÜRÜNÜN DOĞUŞU: MAH MUT SADIK'IN TAKVİMDEN BİR YAPRAK YAZILARI

Birth of Opinion Piece in The Press During Second Constitutional Era: Mahmut Sadık And His “A Page From Calendar” Writings

ÖZ

Bu makalede, II. Meşrutiyet sonrasında *Yeni Gazete*'de yayımlanmış Takvimden Bir Yaprak isimli fıkralardan ve bu köşenin yazarı Mahmut Sadık'tan bahsedilmektedir. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra yayımlanmaya başlanan Takvimden Bir Yaprak köşesinde o günlerin güncel siyasal ve sosyal gelişmeleri, edebî söyleyiş araçları kullanılarak 150-200 kelimelik çok kısa yazılarla ele alınmıştır.

Genel olarak söylenecek olursa Mahmut Sadık, ciddi siyasi yazılar ile Meşrutiyet'le beraber sayıları artmış mizah gazetelerindeki yergici tutum arasında durmuş ve günün getirdiklerini geniş bir okur topluluğunun anlayabileceği kısa içerikler hâlinde sunmuştur. Bu fıkralar II. Meşrutiyet sonrasında edebiyat ve basın çevrelerinde ilgi uyandırmış ve pek çok yazar tarafından bir nesir türü olan fıkranın da ilk yerli örneği kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahmut Sadık, Takvimden Bir Yaprak, II. Meşrutiyet, fıkra.

ABSTRACT

This article discusses the opinion pieces (Fr. Chronique/billet d'humeur) Takvimden Bir Yaprak (A Page from the Calendar), published in *Yeni Gazete (the New Gazette)* during the Second Constitutional Era of the Ottoman Empire, and the author of said column, Mahmut Sadık. Takvimden Bir Yaprak, published shortly after the declaration of the Second Constitutional Era, covered the political and social events of the time in succinct 150-200 word segments and employed literary devices.

On the whole, Mahmut Sadık's writing was somewhere between that of serious political articles and the satirical style of humor magazines, which were popular at the time. He was able to summarize his time's political events into succinct opinion pieces that a wide reader base could understand. These pieces caught the attention of literary and press circles of the Second Constitutional Era and are regarded by many writers as one of the first domestic examples of short newspaper opinion piece.

Key Words: Mahmut Sadık, A Page from the Calendar, Second Constitutional Era, opinion piece.

Giriş

İsmi günümüzde pek bilinmeyen yazarlardan Mahmut Sadık'ın *Yeni Gazete*'de yayımladığı "Takvimden Bir Yaprak" başlıklı fıkraları birkaç nedenden ötürü ilgi çekicidir. Bunların edebiyat ve matbuat tarihi açısından kayda değer olanı ise birçok şöhretli yazar ve gazetecinin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanmaya başlanan bu yazıları ilk fıkra örneği olarak kabul etmesidir.

Takvimden Bir Yaprak'ın ortaya çıkışında ve ilgi görmesinde hem yazarı hem okurları açısından II. Meşrutiyet'in beraberinde getirdiği toplumsal koşullar etken olmuştur. Dönemdeki "ciddi" ve "hacimli" köşe yazıları, okurların siyasi ve sosyal vakanın kavramsal ve tarihsel arka planını bilmesini ve belli terimlere aşina olmasını gerektirdiği için donanımlı ve sınırlı bir kitleye hitap ederken bunun dışındaki bazı alanları kuşatan mizah gazetelerindeki karikatür, hiciv ve diğer örneklerde komiğin doğası gereği eleştirerek yorumlayan değil sadece yeren bir tutum hâkimdir. Takvimden Bir Yaprak köşesi bu iki kutuptan farklı olarak, siyasi ve sosyal gündemdeki gelişmeleri "sokaktaki insan gibi düşünerek" kısa, sade ve okunması kolay bir içerikte toplamıştır. Böylece kendini önemli gelişim ve değişimlerin arasında bulmuş genel okurun ilgisini çekmiştir.

Makalenin ilk bölümünde, II. Meşrutiyet basını ve fıkra türüne dair yorumlar yapıldıktan sonra Takvimden Bir Yaprak köşesinin ve Mahmut Sadık'ın fıkra türünde bir öncü olarak kabul edildiği alıntılarla gösterilip bu yorum tartışılacaktır. İkinci bölümde Mahmut Sadık hakkındaki biyografik bilgilere yeni belgelerle katkılar yapıp onun karakteri tanıtılacaktır. Üçüncü bölümdeyse "Takvimden Bir Yaprak" köşesinin yayımlanma süreci açıklandıktan sonra köşede, edebî araçlar kullanılarak önemli siyasi ve sosyal gelişmeleri genel gazete okuruna sunabilecek üslubun nasıl geliştirildiği ele alınacaktır. Böylece, Türk edebiyatında fıkra türünün tarihine ve yazar Mahmut Sadık'ın biyografisine önemli bir katkı yapılacaktır.

I. 1908 Sonrası Basın, Fıkra Türü ve Takvimden Bir Yaprak Köşesi

Halil İncalcık, II. Meşrutiyet'i hazırlayan temel etkenler arasında gazetenin asli olduğunu düşünür: "*Kuşkusuz gazete, II. Meşrutiyeti hazırlayan siyasi, fikri gelişmenin kaynağı ve temelidir.*" (İncalcık, 2008: 13). Bilindiği gibi Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılışına dair fermanının yayımlandığı 24 Temmuz günü de ülkemizde anayasa değil basın bayramı olarak kutlanmaktadır.

II. Meşrutiyet'in Batı Türklüğü için, İslâmiyet'in kabulünden sonraki en önemli değişim olduğunu belirten Nâzım Hikmet Polat (2003), "*II. Meşrutiyet devri, Türk basın hayatının birdenbire canlanıp geliştiği bir dönemdir. Bu canlılığın yapıcı ve yönlendirici sebebi, toplumun topyekûn kabullendiği çok partili parlamenter demokratik hayattır*" (s. 7) diyerek dönemin basın ortamındaki canlılığı siyasi kamuoyu hareketiyle beraber açıklar. Bu görece özgür dönemin matbuatını Uygur Kocabaşoğlu (2010) üçe ayırır. Bunlar a) 1908'i hazırlayan émigré (sürgün) Jön Türk gazete ve dergileri; b) "İstibdat" döneminden devreden "ana-akım" Osmanlı gazete ve dergileri ve c) 10 Temmuz'u izleyen gün ve aylarda bir "patlama" şeklinde ortaya çıkan Osmanlı süreli yayınlarının toplamı. (s. 4) Bunlar içinde ilk ikisinin çok etkili olmadığına işaret ederek "*dönem basınıının nicelik ve nitelikçe asıl ağırlıklı kümesi, kuşkusuz hürriyet'in ilanından sonra zuhur eden süreli yayınlardır.*" (s. 7) tespitini yapar. O günlerin edebiyat ve basın camiasının önemli

isimlerinden Ahmet İhsan Tokgöz, Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Veled Çelebi İzbudak gibi isimlerin anılarında II. Abdülhamit dönemindeki idari araçlarla yürütülen kontrol mekanizmasının bunaltıcılığından ve matbuatın II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonraki coşkusundan ve yayımlanan yeni süreli yayınlardan bahseden birçok pasaj vardır. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerdeki özgürlük ortamında gazetecilerin hummalı bir çalışma içine girdiği görülür. İlk bir buçuk ay içinde gazete çıkarmak için imtiyaz alanların sayısı iki yüzü geçerken bazı gazetelerin tirajı elli bine kadar yükselmiştir. (İnuğur, 2005: 306).

Birçok edebiyatçı ve araştırmacıya göre öncesinde latife ve her türlü yazı/yazının bölümü anlamında kullanılan fıkra sözcüğü kendine has bir nesir türü anlamını bu toplumsal koşullarda kazanmıştır. Ağâh Sırrı Levent, Türk edebiyatında bir nesir türü olarak fıkrayı II. Meşrutiyet sonrasında başlatırken toplumsal hayatın ve politik gelişmelerin türün ilgi alanına girdiğini ekler:

“1908’de Meşrutiyetin ilânından sonra “fıkra” deyimi biraz genişler. Gazete sütunlarıyla dergi sayfalarında, nükteye dayanan alayla karışık fıkralar yine sürüp gitmekle birlikte, politika ve toplum hayatımızın sakat, sivri, ya da çukur yönlerini eleştirip iğneleyen fıkralar da görülmeye başlar.” (Levend, 1970: 212)

Yukarıda belirtildiği gibi 1908’e kadar Mabeyn-Babîali mekanizmasıyla verilen kararlar ve sonuçlarına Meşrutiyet sonrasında daha özgür ortamında parlamento ve onun yanında kamuoyu düşüncesinin temsilcisi “gazete” hemen dahil olmuştur. Bu hemen dahil oluştaki siyasi kamuoyunu takip etmeye başlayan okur ise fıkra yazılarını kendine yakın bulmuş olmalıdır, çünkü içeriği itibarıyla fıkra her şeyden önce parçalı, kısa ve kolayca anlaşılabilir bir yapıya sahiptir. Örneğin Turan Karataş (2018), fıkranın Batı’daki “kronik” türünün Türkçedeki karşılığı olduğunu belirtip türün günlük olaylara değinen, kısa, kişisel görüş ve düşüncelere dayalı bir yapısı bulunduğunu ekler. Fıkranın sade ve anlaşılır bir dil kullanmasını da türün geniş bir okur grubunu hedeflemesiyle ilişkilendirir. (s. 118-119) Cevdet Kudret (1980) de Fransızca chronique sözcüğünü karşılık olarak verdikten sonra fıkranın kısalığından bahsederek günlük herhangi bir olayı bir görüş ve düşünceye bağlı yorumlayan gazete yazısı olduğunu belirtir. Cevdet Kudret, türün bir özelliğinin de belli bir sütunda ve belli bir başlıkla yayımlanmak olduğunu kaydetmiştir. (s. 378). Konunun tarihsel yönüyle ilgisiz olmasına rağmen uygun yer olduğundan bir parantez açarak söylenmeli ki bütün kaynaklarda fıkranın Fransızcada kronik (chronique) adıyla bilinen türün karşılığı olduğu ifade edilse de kronikle birlikte Fransızcada “billet” ve “billet d’humeur” olarak bilinen yazılar da, Türk edebiyatındaki kısa gündelik fıkraların üslup ve biçim yönüyle aynıdır. Örneğin bir “billettiste” olarak tanınan Robert Escarpit’in *Le Monde*’de yıllarca çıkan “Au jour le jour” (Günden Güne) köşesi Mahmut Sadık’ın “Takvimden Bir Yaprak”ından başlayarak Cumhuriyet basınında da çok tutmuş olan bu kısa fıkra türüne her yönüyle dahil edilebilir.

Walter Benjamin, Fransa’da kısa gazete yazılarının doğuşundan bahsederken II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan toplumsal durum içindeki gazete-okur ilişkisine benzer bir tablo çizer. Ona göre Temmuz Devrimi (1830) sonrasında Fransa’da basının özgürleşmesi sonucu toplumda giderek kısa/parçalı haberlere ve kronik

türüne ilgi artmıştır. Bunu uzun yazılara sıcak bakmayan geniş kitlenin gazeteye rağbetiyle yorumlar ve yemek öncesi iştah açan aperatif içki kültürünün de aynı dönemde ortaya çıkmasını beraber düşünmeyi teklif eder. Özetle devrim sonrasında toplumsal koşulun farklı konularda aynı mahiyetini nasıl sürdürdüğünü kısa yazı okuma ve yemek öncesi iştahı açmak için içip atıştırmak gibi gündelik hayatın parçalarıyla somutlaştırır:

“Kısa haber, ticari bakımdan değerlendirilebilir oluşu nedeniyle rağbet gördü. “Réclame” diye adlandırılan tür ile kısa haberlerin tarihini, basının yozlaşmasının tarihinden ayrı olarak kaleme almak, çok güçtür. Kısa haber, az yer gereksiniyordu; gazetenin çekiciliğinin nedenlerinden birini oluşturan, her günkü yeni ve değişikliklerden yana akıllıca dengelenmiş görünümü, siyasî başyazılardan ve tefrikalardan değil, kısa haberden kaynaklanıyordu. (...) Bilgi dağarcıkları café’lerde, aperitif kadehlerinin başında dolduruluyordu. “Aperitif alma alışkanlığı... bulvar gazeteciliğinin gelişmesiyle birlikte yerleşti. Eskiden, yalnızca büyük ve ciddi gazeteler varken... aperitif saati diye bir şey bilinmiyordu. Aperitif, ‘Paris kroniği’ nin ve kent dedikodularının mantıkî sonucudur.” (Benjamin, 2019: 122-123)

Görüldüğü gibi fıkra/kısa yazılar başyazarların uzun siyasi makalelerinden sıkılan, belli eğitim eşitsizlikleri veya siyasi ilgisizlikler nedeniyle çözümlenemeyen ama hızlı toplumsal ve siyasi değişimlerin neticelerini merak eden, bir yeni “genel okura” hitap etmektedir. Bunun karşısındaki ciddi ve siyasi makalelerinin genel okurda uyandırabileceği karşılığı ise bizdeki gazete yazarlarına dair şu alıntı özetlemektedir: *“Gazetede yazıyor olmakla şeklen halka/umuma/kamuya hitap ediyorlardır, fakat -özellikle başyazarlar, siyasî muharrirler-, divanda/sofrada/elit içinde bir istişareyi yürütüyor olmanın bilinciyle konuşurlar.” (Bora-Cantek, 2009: 880).*

Fıkra hakkında yazar ve gazetecilerin üstünde fikir birliğine vardığı bir nokta da türün ilk örneğinin Mahmut Sadık'ın Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımladığı “Takvimden Bir Yaprak” köşesindeki yazılar olduğudur. Örneğin Refik Halit, fıkra'yı ilk kez Mahmut Sadık'ın tanıttığını kaydeder: *“Şimdiki mânada harcıâlem şekle sokulan “fıkra”yı ilk tanıtıp okutturan “Takvimden Bir Yaprak” sütununda merhum Mahmut Sadık'tır. Bu fıkralar -fıkra ismi verilmezdi o zaman- Yeni Gazete'nin ilk sahifesinde, son sütun sonunda yer alırdı.” (2014: 200).* Refik Halit “şimdiki mânada harcıâlem” sıfatıyla bir sınırlandırma yapmaktadır. O, Mahmut Sadık'ın köşesinden sonra benzer yazılar yayımlayan Ali Kemal, kendisi, Refii Cevad Ulunay, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri gibi kısa, mizahi/ironik tonlu, halka dönük üsluba sahip, belli bir okur kitlesi olan ve farklı özel isimlere sahip köşeleri ve bunların yazarlarını kastetmektedir. Ali Kemal hariç Cumhuriyet sonrasında fıkra yazılarıyla tanınmış bu isimler günümüzde fıkra hakkındaki hemen bütün çalışmalarda anılmaktadır.

Ercüment Ekrem de fıkra konusunda Refik Halit'e katılır. Bir röportajında - muhtemelen diğer gazete yazılarıyla karıştırılmaması için- başına Fransızca kökenli “kronik” sıfatını ekleyerek bizdeki ilk fıkranın Mahmut Sadık'ın Takvimden Bir Yaprak yazıları olduğunu söyler: *“Memleketimizde gazeteciliğe kronik fıkra tarzını ilk evvel sokan Mahmut Sadık, her biri birer şaheser olan “Takvimden*

Yapraklar’ını çok defa gündüz rakısının tesiri altında yazmıştır. Fakat en titiz münekkitlerden mürekkebe bir heyet teşkil etsek, Mahmut Sadık’ın o fıkralarında tam yerinde kullanılmamış bir tek kelime, hatta bir tek virgül, bir tek nokta bulduramazsın!” (röp. N. Sadullah, 1937: 6). Peyami Safa’ya göre de türün öncüsü ismi genç okurların adını bilmediği Mahmut Sadık’tır: “Pek de doğru olmayarak ‘fıkra’ adını alan bu yazı çeşidinin ilk ustası Mahmut Sâdık’tır. Gençler bu ismi tanımazlar. Arab harflerini bilmedikleri için onun ‘Takvimden Bir Yaprak’ başlığı altında yazdığı küçük şaheserleri okuyamazlar. Bunların her biri günün tarihidir ve ‘Takvimden Yapraklar’ adında bir kitapta en güzelleri toplanmıştır.” (Safa, 1957: 2). Nahit Sırrı Örik, II. Abdülhamit yönetiminin son döneminde gazete okumaya başladığını belirtip o günlerde fıkra türünün bizde olmadığını kaydeder. Ona göre Mahmut Sadık’ın Takvimden Bir Yaprak köşesi II. Meşrutiyet sonrasında türünün tek örneğidir: “Sultan Hamid’in en son yıllarında elime almağa başladığım gazetelerde böyle bir şey hatırlamadığım gibi, İkinci Meşrutiyetin ilk zamanlarında Mahmut Sadık Bey’in bir gazetede yazdığı Takvimden Yapraklar’a benzer şeylere de öteki gazeteler heves etmemişlerdir.” (Örik, 1945: 2). Vakıf gazetesinde yayımlanmış şu yorum, Nahit Sırrı’nın görüşünü doğrulamaktadır: “Takvimden Bir Yaprak”ı Mahmut Sadık’ın kalemile bu gazeteye malolmuş bir hususiyetti.” (İmzasız, 1947: 4). Gazeteci Enis Tahsin Til, Takvimden Bir Yaprak yazılarının türünün ilk örneği olduğu görüşüne katılır ve köşenin büyük rağbet gördüğünü, gazeteyi sırf fıkraları için satın alanlar olduğunu ekler. (Til, 2015: 108-109) Vakıf’ta Mahmut Sadık hakkında çıkan diğer bir yazıdaysa o günlerde bu yazıların okurlar üstünde etkili olduğu belirtilir: “Bilhassa Yeni Gazete’de her gün yazdığı ‘Takvimden Bir Yaprak’taki güzel birer fıkraları meşhurdur. Mahmut Sadık merhumun uzun seneler matbuatımıza ettiği hizmet anlatılır gibi değildir.” (İmzasız, 1930: 6). Mithat Cemal Kuntay, çağdaş okur tarafından unutulmuş Mahmut Sadık’ın fıkralarından bir tanesini paylaşırken Takvimden Bir Yaprak’ın o günlerdeki etkisi hakkında ipucu verir: “Vaktiyle, rahmetli Mahmut Sadık Yeni Gazete’de Takvimden Bir Yaprak diye tarihten birçok yaprak kuvvetinde şeyler yazardı.” (Kuntay, 1945: 1) Abdullah Cevdet de takdir ettiği bir şahsiyet olan Mahmut Sadık’a ve köşesine değinmiştir. Ona göre Takvimden Bir Yaprak yazıları dönemin meşhur Fransız yazarlarından Paul Hervieu’nun *Le Figaro*’da çıkan “Notes d’un Parisien” başlıklı fıkralarının tarzına benzemektedir. Bu yazılarda zamanın en yeni ve canlı olaylarının eleştirel bir tahlille ele alındığını not eden Abdullah Cevdet, fıkra türündeki konu genişliği karşısında da şaşırılmış gibidir. Mahmut Sadık’a her gün ince nükteleri nasıl bulduğunu sormuş, karşılığında “rüşuhla” yani maharetle cevabını almıştır. (A. Cevdet, 1930: 5435)

Türk edebiyatında fıkra türünün II. Meşrutiyet sonrasında başladığı ve türün başlatıcısının Takvimden Bir Yaprak köşesiyle Mahmut Sadık olduğuna dair kendileri de fıkra yazmış ve türün inceliklerini bildikleri varsayılacak isimler arasında bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Bununla beraber matbuat ve nesir tarihimizde gazetenin ortaya çıkışından sonra geniş bir okur grubu için yazılan, nispeten eğlenceli, kolay okunabilen, günceli ele alan içeriklere sahip örnekler gösterilebilir. Hatta eğer bu içerikteki yazılar fıkra dahilinde kabul edilecekse, türün başlangıcı ilk özel gazetenin yayımlanmasıdır denebilir. Unutulmuş olanlar bir yana Namık Kemal’in “Ramazan Mektubu”, Basiretçi Ali’nin “Şehir Mektubu” başlıklı yazıları ve Ahmet Rasim’in “Şehir Mektupları” fıkralardan farklı bir üsluba sahip değildir. Ayrıca hem mizahi hem ciddi gazetelerde çıkan şüunat, havadis-i

mütenevvia, muhabere, musahabe ve farklı açık mektupların yer aldığı kısımlarda da kişisel bakış açısına dayalı, edebî ve mizahi üsluplarla yazılmış parçalar bulunabilir. Bu açıdan belirtmeli ki “edebiyat” ve “nesnel gazete yazısı” arasında bulunan nesir metinlerini sadece üsluba dayalı ölçütlerle sınıflandırmak olanaksızdır. Genel olarak gazete çevresinde gelişen “nesir düşüncesi”nin geçirdiği evrim ve türlerin değişimi üstüne daha detaylı araştırmalar ve nesir söyleminin değişen düşünme biçimleriyle ilişkisini hedefleyen edebî gazetecilik (literary journalism) bağlamında teorik bir sınıflandırma yapılması gerekmektedir. Bu çalışmadaysa biçime ve içeriğe dayalı pratik bir ayırmadan bahsedilerek en azından ileride yapılacak nesir düşüncesi bağlamı bir sınıflandırmaya sınırlı katkı sağlamakla yetinilecektir.

Öncelikle fıkra türünün sık rastlanan bir niteliği matbuat camiasında tanınmış imzası/müstearı bilenen bir yazar tarafından devamlılığı olacak şekilde ve özel bir başlıkla yayımlanmasıdır. Dolayısıyla yeri geldiğinde gazetelerde genel başlıklarla ve imzasız çıkan parçalardan farklı olarak bakış açısı bilinen bir yazarı ve kurmaca türler gibi kendini var eden bir ismi olmasıyla “eser kıymeti” taşır.

Şehir mektubu genel başlığında değerlendirilmiş ve fıkra türünün ilk örnekleri denebilecek yazılarda ise konuyu şehir/İstanbul çerçevelemektedir. Şehir mektupçusu kültürlü, şehrin geleneğine aşına, bakışını şehirde gezdirirken yapıları, insanları, şehrin ruhunu, sosyal gerçekliği kaydeden yorumlayan ve neticede eleştirilerini sıralayan bir aydın/uzman yazardır. Sosyal ilişkilere etkisi olan siyasete ve bu bağlamdaki gelişmelere imkân dahilinde değinir ama farklı nedenlerle öncelikli hedefi şehirdir. Örneğin Şerif Aktaş, Ahmet Rasim'in “Şehir Mektupları” yazılarındaki içeriği şöyle özetler: “*zaman zaman mizahi bir dikkatle İstanbul'da sürdürülen hayat çeşitli yönleriyle konu edilmekte; basın çevresi ile ilgili kişi ve olaylar ele alınmakta; o devre ait alışkanlıklar, gelenekler ve hatıralar üzerinde durulmaktadır.*” (Aktaş, 1987: 50). Orhan Pamuk ise (2004) Ahmet Rasim'in II. Abdülhamit dönemindeki siyasi baskı ve sansür nedeniyle bütün gücünü yaşadığı şehri zevkle, iştahla gözlemeye verdiğini belirtirken onun ele aldığı konular ve üslubu açısından şehir mektupçusu yönüne dikkat çeker. (s. 131) Aktaş'ın ve Pamuk'un yorumunda da bir içerik sınırlaması olduğu dikkati çeker. Fıkra yazarı ise okuruna her konudan bahsedebilir. Havuçtan, İngiltere'deki çelik üretimine uzanabilen konu yelpazesinde siyasal ve sosyal hayatın farklı yönlerine daha sık değinir. Ayrıca onun yazıları şehir mektupçularından kısadır. Örneğin Peyami Safa, fıkra türünden ve Mahmut Sadık'tan bahsettiği bir yazısında Ahmet Rasim'i tam bir fıkra yazarı saymazken gerekçesi şudur: “*Ahmet Rasim de aşağı yukarı aynı devrin muharrirlerindendi fakat günlük yazılarının çoğu fıkradan ziyade kahve sohbetini andıran, sevimli ve sevimsiz fazlalıklarla dolu yârenliklerdi.*” (Safa, 1957: 2). Safa'nın Türk edebiyatının en iyi nesir ve fıkra yazarlarından birini biraz da haksızca eleştiren cümlesinden şehir mektuplarının genelde daha uzun fıkranın ise daha kısa olduğu sonucu çıkabilir.

Edebî üslup, mizah ve halka hitap eden bir söyleyiş nesir türleri arasında hep aynı kalırken benzer üsluba ve kişiliğe sahip muharrirler beraber anılmaktadır. İleriki bölümlerde gösterileceği gibi Ahmet Rasim'le Mahmut Sadık da belli bir gazeteci/yazar tipi hayal edildiğinde akla gelen iki simadır. Ortada bir söyleyiş benzerliği bulunmasına rağmen Mahmut Sadık'ın neden farklı yazarlar tarafından bir türün başlatıcısı olarak kabul edildiğinin en makul açıklaması ise şudur: Daha

öncesinde gazetelerin farklı bölümlerinde veya şehir mektubu genel başlığında örneği görülen topluma dönük, halkın içinden, mizah kullanıp yazma geleneği II. Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkan Takvimden Bir Yaprak köşesiyle kısmi bir evrim geçirmiştir. Anlatış ve edebî araçlar aynı kalırken, konular devrin zihniyeti itibarıyla siyaseti de ele alacak biçimde şehrin dışında genişlemiş, hacim ise öncekine göre kısalmıştır. Bu kısmi değişim ise sonraki gazeteciler tarafından benimsenmiş ve türün devam ettirilen biçimi hâline gelmiştir. Örneğin imzasız çıksa da Ali Kemal'e ait olduğu belirtilen "Peyam-ı Eyyam" köşesi ve Cumhuriyet dönemindeki kısa fıkralar Takvimden Bir Yaprak köşesindeki yapıyla benzerlik göstermektedir. Cumhuriyet sonrasında bu tip fikranın bulunduğu karşılığı Refik Halit giriş bölümünde Mahmut Sadık'ın öncülüğünden bahsettiği yazısında şöyle özetler: "*Şimdi her meslektaş, eskisi ve yenisi ilk önce fıkra, sonra gazetecidir. Matbuatta da salgın fıkradır. Çiklet modası gibi bir şey: Hepimizin kalemi fıkra çiğneyip şişiriyor ve fıkra patlatıyor!*" (Karay, 2014: 202).

Tüm bu nedenlerle Mahmut Sadık'ın üslup açısından yeni bir söyleyiş bulduğunu değil ama Cumhuriyet sonrasında yaygın görülecek formun ilk örneğini veren yazar olduğunu söylemek mümkündür.

Bugün edebiyat ve basın çevrelerinde pek bilinmeyen bir isim olduğundan ikinci bölümde Mahmut Sadık'ın biyografisinden ve yazar kimliğinden söz edilecektir.

II. a. Mahmut Sadık'ın Yaşamı

Kendi döneminin matbuat ve edebiyat hatıralarında adı anılan Mahmut Sadık'ın biyografisine değinen çalışmaların sayısı azdır. Görülebildiği kadarıyla bugüne kadar, Seval Şahin'in 2008 yılında yayımladığı "Amerikan İrkını Ehlileştiren Türk Şefik: Mahmut Sadık'ın Tekâmül Romanı Üzerine" adlı makalesi yazarın biyografisinden ve *Tekâmül* romanından bahseden ilk akademik incelemedir. Sonrasında sırasıyla 2013 yılında Selçuk Üniversitesinde Ahmet Tugay'ın hazırladığı *Mahmut Sadık'ın Tekâmül Romanında Garpçılık ve Sosyal Darwinizm* başlıklı yüksek lisans tezi ve 2019 yılında Üsküdar Üniversitesinde Miray Gökçe Akçay'ın hazırladığı *Mahmut Sadık Bey ve Romanları* adlı yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Mahmut Sadık'ın biyografisinden derinlemesine söz etmek birincil kaynakların eksikliği nedeniyle pek kolay değildir. Yazar hakkında yakın tanıklığa dayalı en geniş bilgiler, ölüm döşeğindeyken hayatına dair detayları kaydetmek için Âgâh Mazlum'un (Alaybek) 21 Temmuz 1930 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde kendisiyle yaptığı röportaja dayanan yazısı ve arkadaşı Ahmet İhsan Tokgöz'ün 7 Ağustos 1930'da yayımladığı hemen tamamı Mahmut Sadık'a ayrılmış *Uyanış-Servet-i Fünûn* sayısındır. Ayrıca yazarın vefatı nedeniyle yazılan anma yazılarında da bazı bilgiler bulunmaktadır.

Ahmet İhsan'ın (1930) belirttiğine göre iyi bir aileye mensup olan Mahmut Sadık (s. 147) 1864'te İstanbul'da doğar. Beşiktaş Rüştüyesinde ortaöğretimini tamamlayıp Mekteb-i Mülkiye'nin idadi kısmına başlar. Burayı pekiyi dereceyle bitirdikten sonra ziraat öğrenimi yapmak üzere hükümet tarafından Almanya'ya gönderilir. Bir yıl kalabildiği Berlin'den hastalık nedeniyle İstanbul'a döner. 7 Ağustos 1885'teyse Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun olur. Aynı yılın ekim ayında Babıâli Tercüme Odası hulefalığına tayin edilse de memuriyetten ayrılıp gazeteciliğe başlar. (Uçak, 2001: 264) Kendisiyle yapılan röportaja dayalı makalede ilk yazısını Mekteb-i Mülkiye'deyken *Mirat-ı Âlem*'in 1297 yılının

Temmuz ayındaki nüshasında yayımladığı kaydedilmiştir. (Alaybek, 1930: 3) Fakat bu derginin ilk sayısı, sözü edilen tarihte değil 10 Şaban 1299/27 Haziran 1882'de yayımlanmıştır. İlk sayıda yazarın imzasıyla çıkmış “Zulular” başlıklı resimli bir yazı bulunmaktadır. Bu tarihten önce Mahmut Sadık imzasına, *Tercüman-ı Hakikat*'in Rüştüye Mektepleri için çıkardığı haftalık nüshasının 13 Ekim 1879/26 Şevval 1296 tarihli üçüncü sayısındaki bir okur mektubunda rastlanmaktadır. Mahmut Sadık, yazısında gazetenin rüştüye öğrencilerinin elinden düşmediğini belirtip güzel temennilerini sunar: “*Mündericatu belki on defadan ziyade kıraat olunup her birinde ne derece mahzuziyet vukua geldiğini arz ve beyanda kalem-i acizanemiz şikeste ve zeban-ı bendegânemiz bestedir.*” (M. Sadık, 1296: 1). Dolayısıyla Mahmut Sadık'ın ilk yazısının 13 Ekim 1879'da çıktığını söylemek mümkündür.

1885 yılında 300 kuruş maaşla *Saadet*'te gazeteciliğe başlar. Daha sonrasında *Tarik* gazetesinde başyazar olarak yedi sene çalışır, bu arada 1888'de Cevvale Hanım'la evlenir. *Tarik*'in ardından *Tercüman-ı Hakikat* ve *Sabah* gazetelerinde yazmaya başlar. Burada roman ve hikâye çevirileriyle fenni konularda makaleleri çıkar. 1891'de *Servet-i Fünûn*'un ilk yazar kadrosunda yakın dostu Nâbizade Nazım'la beraber o da bulunmaktadır.

Dergi ve gazetelerdeki yazılarının yanında çeşitli kurumlarda öğretmenlik ve memurluk da yapmıştır. Eytam-ı Muhacirin Mektebinde ders nâzırlığının yanında Türkçe ve hendese; Beşiktaş Rüştüyesi ve Fezyiye Mektebinde Fransızca ve ilm-i eşya dersleri; Gümrük Mektebinde iktisat ve coğrafya; Mülkiye Mektebindeyse bir müddet usul-i maliye dersleri vermiştir. Son günlerinde Mühendis Mektebinde Türkçe dersleri vermektedir. (Alaybek, 1930: 3) Arşiv belgelerinde onun öğretmenlik hayatı ve bu devredeki faaliyetlerine dair bazı detaylar bulunmaktadır. Örneğin 5 Rebiülevvel 1307/10 Ekim 1889 tarihli bir belgede Fezyiye Mektebinde öğretmenken “*Avrupa haftalık mecmua-i musavveresine mukabil olarak makalat-ı fenniye ve hikemiyye ve mevadd-ı mütenevvia-yı nafia ile havadis ve şununat-ı medeniyyeden bahsetmek ve mebahis-i siyasiyyeden âri olmak üzere Mirad-ı Âlem namıyla haftalık musavver bir gazete neşrine ruhsat itası*” (BOA, DH. MKT., 1670-109) için Zabtîye Nezaret-i Celilesine başvurduğu görülmektedir. Dilekçeye verilmiş bir cevap yoktur. Hasan Duman'ın hazırladığı kataloğun ilgili sayfalarında (2000: 579-580) bu tarihte yayımlanmış *Mirat-ı Âlem* isminde bir dergi de bulunmamaktadır. Dolayısıyla talebin reddedildiği varsayılabilir. Diğer bir belgedeysen 29 Zilhicce 1326/ 22 Ocak 1909 tarihinde Mülkiye'deki öğretmenlik görevinden devamsızlık nedeniyle alındığına dair bir karar bulunmaktadır: “*Mekteb-i Mülkiye birinci sene birinci ve ikinci şubeler usul-i maliye muallimi Mahmut Sadık Bey'in adem-i devamı yerine Ziraat Bankası muhasebecisi saadetli Mihran Efendi'nin maaş-ı mahsusı ile mezkur muallimliğe tayini...*” (BOA, MF.MKT., 1094-61).

Diğer memurluklarına dair kayıtlara da rastlanmaktadır. 30 Eylül 1896/22 Rebiülahir 1314 tarihli belgeye göre Maarif Nezaret-i Celilesine yazdığı bir dilekçede “*on bir seneden beri devair-i devlette ve muallimliklerde istihdam olunduğunu*” (BOA, BEO, 845-63356) belirterek tecrübesinden söz etmiş ve Manastır Maarif Müdüriyetine tayinini istemiştir. İsteğinin kabul gördüğüne dair bir belge ve bilgi mevcut değildir. Manastır yerine 8 Temmuz 1898/18 Safer 1316'da Kudüs tahrirat müdürlüğüne görevlendirildiği görülür. Ona dair inceleme

ve hatıralarda, 1898'de hakkında verilen bir jurnal üzerine İstanbul'dan uzaklaştırıldığı belirtmiştir. (Şahin 2008: 140; Çetindaş, 2020) Ahmet İhsan Tokgöz, olayın detaylarından bahsederken Mahmut Sadık'ın hanedandan birine Fransızca öğretmenliği yaptığı için takibata uğradığını ve Mabeyn-i Humayunda görevli dostlarının ona İstanbul'dan uzaklaşmasını tavsiye ettiklerini belirtmiştir. Bunun üzerine arayışa giren yazar, Kıbrıs'ta bir okuldan Türkçe öğretmenliği teklifi almasına rağmen bunu istememiş, onun yerine Mekteb-i Mülkiye'den dostu Kudüs Mutasarrıfı Mehmet Tevfik'in (Biren) teklifini kabul etmiştir. (Tokgöz, 1930: 147) Arşiv belgeleri bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Talep, Kudüs Mutasarrıflığından gelmiştir. Dahiliye Nezaret-i Celilesine gönderilen 18 Safer 1316/8 Temmuz 1898 tarihli bir belgede “*Mekteb-i Mülkiyeden mezun ve sezâvar-ı emniyet ve itimat olan Mahmut Sadık Bey'in tayini liva-yı mezkûr mutasarrıflığından arz-ı atıyye-yi âliye kılın*”dığı (BOA, BEO, 1153-86446) belirtilir. Mahmut Sadık'ın göreve başlamayı biraz ağırdan aldığı ve bir an önce Kudüs'e gitmesi için resmen ikaz edildiği dikkati çeker. 19 Cemazeyilevvel 1316/5 Ekim 1898 tarihli, Yıldız Sarayı Mabeyn-i Humayunu başkıtabet dairesinden gelen bir yazıda eski müdür Zühdü Efendi Yafa'ya atandığından Tahrirat müdürlüğünün boş kaldığı belirtilip Mahmut Sadık Bey'in hemen görevine başlaması gerektiği Kudüs-i Şerif mutasarrıflığına bildirilmiştir. (BOA, İ..HUS, 68-64)

Mahmut Sadık, Kudüs'e gittiği günlerde ilk romanı *Tekâmül*'ü başyazarı olduğu *Sabah*'ta tefrika etmeye başlar. *Tekâmül* 29 Eylül 1314/11 Ekim 1898'de yayımlanmaya başlayıp 21 Teşrinisani 1314/3 Aralık 1898'de tamamlanır. Mahmut Sadık, tefrikaya ismini koymaz. Muhtemelen bu nedenle hakkındaki incelemelerde *Tekâmül*'ün 1912 yılında kitap hâline getirilmesi ilk baskı olarak kabul edilmektedir. Seval Şahin (2008) *Tekâmül*'ü dönemdeki aydınların temel sorunlarından olan toplumun biyolojik bir nesne olarak görülmesi ve ırkın ehlileştirilmesi konusuna değinen ilginç bir metin (s. 139) olarak tanımladığı makalesinde detaylı şekilde incelemiştir. Ayrıca, bu makaleden sonra roman üzerine hazırlanan bir yüksek lisans tezinde (Tugay, 2013) roman evrim teorisi bağlamında incelenmiş ve çalışmanın devamında roman Latin harflerine aktarılmıştır. *Tekâmül*, Ali İhsan Kolcu tarafından “*Darwin'in ırkların tekâmülü nazariyasının romanı*” altbaşlığıyla Latin harfleriyle kitap olarak (M. Sadık, 2017) da yayımlanmıştır. Mahmut Sadık, Kudüs'te bir süre kaldıktan sonra *Sabah* gazetesinde, bu kez kendi adını kullanarak, *Seyyah Tercümanı* romanını tefrika etmeye başlar. 20 Kasım 1899-18 Aralık 1899 arasında 29 sayı (Özyeğin, ty. a) çıkabilen roman yarım kalmıştır.

Kudüs'ten 1903'te dönüp gazeteciliğe devam eder. 1904'te tam zamanlı olarak *Servet-i Fünûn*'da çalışarak Ahmet İhsan'ın belirttiğine göre dağılan Edebiyat-ı Cedide'nin boşluğunu doldurmuştur. (1930, 146) Ayrıca bu dönemde *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinde de bulunur. (Alaybek, 1930: 3) Hakkındaki farklı kaynaklarda belirtildiği üzere dönemin pek çok aydını gibi o da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mensubu olmuştur. Abdullah Cevdet, Mahmut Sadık'ı kendisinin cemiyete dahil ettiğini kaydeder:

“Mahmut Sadık Beyi 36 sene evvel kitapçı Kaspar Efendinin kitabhanesinde tanıdım; Almanya'dan yeni avdet etmişdi. (...) Sultan Abdülhamit idare-i mutlakasını yıkmak gayesiyle diğer iki üç arkadaşla yaptığımız İttihad ve Terakki Cemiyet-i hafiyesine

tarafımdan vaki olan davete korkusuz ve tereddütsüz icabet etmişdi.”
(A. Cevdet 1930, 5435)

II. Meşrutiyet sonrasında yoğun bir yazı faaliyeti içine giren Mahmut Sadık, Ahmet İhsan'la beraber günlük *Servet-i Fünûn*'u çıkarır. Bir süre burada çalıştıktan sonra *Yeni Gazete*'ye girer ve Ahmet İhsan günlük *Servet-i Fünûn*'un yayınına Mahmut Sadık olmadan devam ettirmez. *Yeni Gazete*'de farklı yazılarının yanında makalenin konusu olan “Takvimden Bir Yaprak” köşesini hazırlamaya başlar. Ayrıca *Rüşvet* romanını burada 12 Mart 1910-18 Nisan 1912 arasında duraklamalarla tefrika eder fakat bu tefrikası da tamamlanmaz. (Özyeğin, ty. b) *Yeni Gazete* 1913'de kapanınca tekrar *Servet-i Fünûn*'a döner. (Tokgöz 1930, 146) 3 Kasım 1913-11 Aralık 1913 arasında *Sabah* gazetesinde *Sevda ve Kalb-i Şeyda* romanı tefrika edilir. (Özyeğin ty. c) *Zevk-i Hürriyet* romanı ise 25 Temmuz 1914-15 Ağustos 1914 arasında yine *Sabah*'ta yirmi sayı yayımlanıp kesilir. (Özyeğin ty. ç)

Gazeteci Süleyman Tevfik'in anılarında aktarıldığına göre Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman Matbuat Cemiyeti, Türk gazetecilerini Almanya ve Avusturya'yı gezmeye davet eder, kâğıt üzerinde 1908'de kurulmuş bir Matbuat Cemiyeti bulunmasına rağmen, hakiki bir cemiyet kurarak davete icabet etmek gerekir. Hemen bir cemiyet toplanarak başkanlığa Mahmut Sadık geçirilir. (2011, 247-248) Onun başkan olmasında matbuat mensupları arasında sevilen ve itibarlı bir konuma sahip olması kadar daha önce eğitim için bulunduğu Almanya'yı tanınması ve Almanca bilmesinin de rol oynadığı hesaba katılmalıdır. Hem başkanlığı nedeniyle hem giderek yaşlı yazarlar arasında yer almasından dolayı “Şeyhü'l-Muharrirîn” olarak anılmaya başlamıştır. Matbuat dünyasında Mahmut Sadık'tan sonra en yaşlı gazeteciler bir süre bu unvanla anılır. Unvanı en son kullanan yine fıkralarıyla tanınan Burhan Felek olmuştur. Felek, uzaktan tanıyabildiği Mahmut Sadık'a karşı saygı ve hayranlık dolu ifadeler kullanır: “*Mahmut Sadık beyin topuğuna varacak halde değilim. Çok iyi muharrirlerdendi ve çok severdim kendisini. Benim de tesiri altında kaldığım adamlardan biriydi.*” (röp. İpekçi, 1975: 9).

I. Dünya Savaşı sonrasında, diğer bazı gazetecilerle beraber Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne dahil olur. 21 Nisan 1920 tarihli bir arşiv belgesine göreyse, Kudüs tahrirat müdürlüğünden ayrıldıktan sonra tekrar memurluğa başlar. Emlak-ı Emiriye (Millî Emlak) müfettişliğine dört bin kuruş maaşla atanmıştır. Belgede Kudüs'teki görevinden emekliye ayrıldıktan sonra almış olduğu 22736 kuruş tazminatı da iade ettiği görülmektedir. (BOA, ML.EEM., 1346-26). 1925'ten sonra *Demiryol Mecmuası*'nın başına getirilir ve bu görevindeyken devam eden hastalığı nedeniyle 29 Temmuz'da 1930'da vefat eder. Son sözü “Ailemi Gazi Hz.lerinin himayesine bırakıyorum.” olmuştur. 30 Temmuz 1930'da resmî kortej eşliğinde Ruşen Eşref, Ercüment Ekrem, Hakkı Tarık, Ahmet İhsan gibi isimlerin katılımıyla gerçekleşen törenle defnedilen Mahmut Sadık'ın, Semha (Özaygen) ve Nesteren (Aygen) isminde iki kızı vardır. Ölümünden sonra yazılanlarda yaşlılığında sahipsiz bırakıldığı ve geçim sıkıntısı içinde olduğundan sürekli bahsedilir. Sonunda Matbuat Cemiyeti bir açıklama yapma ihtiyacı hisseder. Açıklamada Mahmut Sadık'ın son döneminde bile diğer gazetecilerden az maaş almadığı ve kalabalık ailesini geçindirme mecburiyeti dile getirilir. (İmzasız 1930a, 5) Mahmut Sadık'ın yaşamı boyunca çalıştığı ve yazılarını yayımladığı süreli yayınlar şunlardır: “*Mirat-ı Âlem, Sabah, İkdam, Saadet, Tercüman-ı Hakikat, Mecmua-yı*

Ebüzziya, Demet, Karagöz, İctihad, Kalem, Tarık, Servet-i Fünûn, Yeni Gazete, Şura-yl Ümmet ve Demiryol Mecmuası." (Çetindaş, 2020).

II. b. Babîâli Muharrir Efendileri Arasında Mahmut Sadık'ın Kişiliği

Hakkında yazılanlardan yola çıkılarak söylenebilir ki Mahmut Sadık'ın yazar kimliği ve karakteri fıkra türünün "parçalı", "gündelik" ve "mizahi" yapısıyla uyumludur. Belirtildiği gibi gazeteciler cemiyetinin ilk başkanı olan Mahmut Sadık, Babîâli'de kendine özgü bir aydın sınıfı olarak ele alınabilecek ansiklopedist "muharrir efendi"¹ tipinin temsil edici üyelerinden biridir. Bu tipi Babîâli çevresi dahilinde tanımlamaya başlarken Beşir Ayvazoğlu'nun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçen aydınlar hakkındaki yazısına başvurulabilir. Alıntıda buradaki amaç açısından dikkat edilmesi gereken nokta, tasvir edilen aydın tipinin, fıkra türündeki genel bilinçle yakınlık gösteren kişiliğidir:

"Aslında her biri bir ayaklı kütüphanedir; fakat hiçbir ciddi mesele onların masasında sonunda şakaya ve mizaha bulanıp ortaoyunu muhaveresine döndürülmekten kurtulamamıştır. Ciddi bir fikri meselesi olanlar önceleri sadece nezaket icabı dinlenir, ancak zekâsı ve muhayyilesi mizah yönünde sürekli uyanık Esâfil-i Şark, bu yeni fikri veya meseleyi şakaya en müsait tarafından yakalayana kadar..." (Ayvazoğlu, 1995: 291)

Fıkra yazarının her gün farklı bir konudan bahseden, 200 kelimelik, mizahi, okurun yanında hatta okur gibi düşündüğü izlenimini veren üslubuyla yayımladığı kısa yazılardaki genel bilinç Ayvazoğlu'nun izah ettiği kişilik özelliğiyle ortaya çıkar gibidir. Mahmut Sadık, alıntıda davranışları yazılarında ve kişiliğinde açık biçimde gösterir. Ayrıca fıkra, genel kültür deposu ansiklopedist muharrir efendi tipini de gerekli kılar. Mahmut Sadık'tan söz eden satırlarda da bu entelektüel donanımına işaret edildiği dikkati çeker. Örneğin Peyami Safa, bohemlik ve pejmürdelikle eleştirilen Babîâli muharrirlerini savunduğu bir yazısında artık her şeyin değiştiğini iddia eder. Kendinden önceki dönemi tanımlarken sözü Mahmut Sadık ve yakın arkadaşlarından Ahmet Rasim'e getirir: "*Bugün Mahmut Sadık-Ahmet Rasim ekolünden muharrir kalmamış gibidir. Hatta meslekler arasında içkiye en az düşkünün gazeteciliktir, diyebilirim.*" (Server Bedii, 1935: 3). Ahmet Rasim gibi Mahmut Sadık'ın da alkolle arası iyidir ve bu yönü çoğu yazıda dile getirilmiştir fakat burada içkiden daha geniş bir anlama dikkat edilmelidir. Safa; "Mahmut Sadık ve Ahmet Rasim Ekolü" diyerek iki yazarın isimlerinden daha geniş bir şeyi, bir ekolü, bir algı biçimini temsil ettiklerini düşündürmektedir. Yine tanınmış muharrirlerden Celal Nuri İleri, bugün pek bilinmeyen bir İstanbul tipi olan "Aksaray Bey"ini tanıtırken tafsilat verdikten sonra örnek olması için benzer bir kavramsallaştırmaya başvurur: "*Ah Efendim nur içinde yatsın Mahmut Sadık ve Ahmet Rasim bunları ne iyi bilirlerdi kendileri de bir dereceye kadar onlardandı.*" (İleri 1933, 4). Ahmet Rasim de kendini aynı ekole mensup olduğu düşünülen dostu Mahmut Sadık'ın yanında konumlandırmayı tercih eder. Yazılarını topladığı *Gülüp Ağladıklarım*'da röportaj yapacak birini bulamayan yeni yetme gazetecilerle alay ederken onlara ironik teessüflerini sunar. Yanında ise Mahmut Sadık vardır:

¹ 19. yy. sonu ve 20. yy. başı matbuat dünyasında gazetecilere gönderilip yayımlanan açık mektupların girişinde "muharrir efendi" hitabı sık kullanılır. Bu açıdan dönem içindeki asıl hitaba sadık kalan bir terim tercih edilmiştir.

“Yazık size gazeteciler! Beni adam yerine koymuyorsunuz. Billâh gücendim! Otuz beş yıldır bu kadar saçmaladım, tüh size! Dünkü gevezelerden ne alırsınız? Ne varsa bende, Mahmut Sadık'ta var.” (A. Rasim, 1978, 56).

Mahmut Sadık'ı yakından tanıyanlardan Ahmet İhsan, dostunun düzensiz, bohem ve özgürlükçü bir kişiliği olduğunu belirtir: *“onda bir bohem ruhu vardı; Fransızların Maniaque dedikleri tuhaf huyları çok idi. Onun eğilmez bir istiklâl ruhu vardı; şahsiyetini hiçbir şeye feda edemezdi; hesabını kitabını bilmemek yüzünden düştüğü sıkıntılara katlanırdı; zaten Mahmut kendisinden başka kimseye fenalık etmemişti.”* (Tokgöz 1930, 147). Gazetecilik alanında doktora yapan ilk mektepli muharrir Ahmet Emin Yalman, kendisine gazeteciliği öğreten hocası ve baba dostu Mahmut Sadık'tan yazılarında bahseder. Yalman kendisinin düzen taraftarı olduğunu disiplinli, çalışkan, tertipli bir yaklaşımla mesleğini sürdürdüğünü belirtir. Mesleğe başladığı yıllardaysa Babiâli'deki muharrir efendiler, kabiliyetli ama savruk ve düzensiz aydınlardır. Yalman, onlar tarafından hafiften alaya alınır ve çabalasa da yaşam tarzlarına uyum sağlayamaz. Bu “düzensizlik” zıtlığında esriğin ustası Mahmut Sadık'tır: *“Mahmut Sadık, bir Diyojen ruhu taşıyordu. Hiçbir itiyada bağlı olmayan, dinlenmek için yatak, yastık lazım bulunmadığını söyleyen, ara sıra başını bir yere dayamak, gözlerini kapamak suretiyle uyku ve dinlenmek ihtiyacını karşılayan bir adamdı.”* (Yalman, 1997: 58). Mahmut Sadık sadece diyojen ruhuyla değil, en tipik temsilcisi Ahmet Mithat Efendi olan ansiklopedist Osmanlı aydın tipinin örneği olarak da anılır. Yazarın bir diğer çırağı Enis Tahsin Til, ustasından söz ederken her yönüyle ansiklopedist bir aydın tipi olduğunu söyler: *“Mahmut Sadık Bey, tanıdığım en geniş kültürlü muharrirlerden biriydi; her şeyden salâhiyetle bahsederdi. Âdetâ canlı bir ansiklopediydi. Herhangi bir şeyi kendisine sorup da cevap almamak mümkün değildi.”* (Til, 2015: 108) 17 yıl beraber çalıştığı Halit Fahri de onun ansiklopedist aydın kimliğini Ahmet Mithat'la mukayese ederken hayatında onun kadar genel kültür sahibi bir yazar görmediğini ekler: *“Ahmed Mithat Efendi'ye ayaklı kütüphane derler, Mahmut Sadık belki ondan da üstündü. Ansiklopedik bilgilerde onun gibisini görmüş değilim”* (akt. Akçay, 2019: 33). Yine Mahmut Sadık'ın matbuat âlemine soktuğu gazetecilerden Burhan Cahit Morkaya da ustasının genel kültürünü ve yabancı dil bilgisini takdir ederken onu Ahmet Mithat Efendi ile kıyaslar: *“Mahmut Sadık bizde ansiklopedik malûmat sahibi ilk gazetecidir. Ahmed Mithat Efendi gibi doksan dokuz cilt eser yazmamıştır amma gazetecilik mesleğinin cuisine dediğimiz sanat tarafında ömrünü tüketmiş, üç dört lisan bilir bir muharrirdi.”* (Morkaya, 1939: 3).

Araştırmacı yazar Adnan Giz de Mahmut Sadık'ın her konuda istediği gibi, kolayca yazabilme kabiliyeti üstünde durur ve ironik bir cümleyle onun bu az bulunur özelliğinin ekonomik çıkarlar güden gazete patronları tarafından sömürüldüğünü belirtir:

“Mahmut Sadık, bir gazete veya derginin birçok sütununu tek başına doldurabilecek güçte bir yazardı. Politik, sosyal makaleden, bilim, fen, eleştiri konularına kadar telif, tercüme istenilen her yazıyı, istenilen uzunlukta yazım verebilirdi. Bu vasıflarıyla, Basın dünyamızda yıllarca hakim olan “az adamlar ve az masrafla çalışmak” düzeninin daima aranılan elemanı ve kurbanı olmuştu.” (Giz, 1988: 208)

Hayatına ve yazar kimliğine dair bilgi ve yorumlardan sonra Takvimden Bir Yaprak köşesinin incelemesine geçilebilir. İleriki bölümlerde köşenin nasıl ortaya çıktığı açıklanıp biçim ve üslup özelliklerine değinilecektir.

III. a. Takvimden Bir Yaprak Köşesi Nasıl Ortaya Çıktı

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerdeki matbuat hareketliliğinin girişimci gazetecilerden Abdullah Zühdü, Kitapçı Karabet'in haftalık çıkan *Resimli Gazete*'sini devralıp derginin adındaki "*Resimli*"yi çok küçük *Gazete*'yi ise büyük harflerle yazarak, "Gazete" adıyla 17 Temmuz 1908'de gündelik olarak yayımlanmaya başlar. 21 sayı çıktıktan sonraysa ismi değiştirmek istediği görülür. Zaptiye Nezaretine "*siyasi, fenni ve her şeyden bâhis 'Yeni Gazete' namıyla Türkçe yevmî bir gazetenin neşrine ruhsat itası*" (BOA, ZB, 24-73) için başvuru yapar. 5 Ağustos 1324/18 Ağustos 1908 tarihli arşiv belgesine göre isteği kabul edilir ve 6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908'den sonra *Resimli Gazete*, *Yeni Gazete* adını alır.

Yeni Gazete, 20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908 - 23 Aralık 1329/ 5 Ocak 1914 (ilk dönem) ve 30 Teşrinisani 1334/30 Kasım 1918 - 25 Ağustos 1335/1919 (ikinci dönem) tarihleri arasında toplam 1828 sayı yayımlanır. (Durmuşlu 2011, 96). Gazeteci Mahmut Sadık da "çok sevdiğim dostum" dediği Abdullah Zühdü'nün *Gazete* ve *Yeni Gazetesini*'nin yazı ekibine dahil olur. Burada, farklı hacim ve türdeki birçok yazı yayımlatmasının yanında mesul müdürlük de yapmıştır.

Mahmut Sadık'ın fıkra yazarlığı ise mecburiyetle ortaya çıkar. Abdullah Zühdü, *Yeni Gazete*'yi çıkardığı günden beri güncel olaylara değinen, küçük bir köşe çıkarmayı istemektedir. Burada olaylar yazarın kişisel bakış açısından yansıtılacak başka bir deyişle daha yaratıcı bir içerik oluşturulacaktır. Köşe için "Takvimden Bir Yaprak" başlığını da yine Abdullah Zühdü bulmuştur. Mahmut Sadık da, bu yazıların ortaya çıkışından söz ederken Abdullah Zühdü'nün aklındaki tasarıya değinir: "*Her gün şöyle on, on beş satırlık ahval-i hadisata küçük bir ayine-i inikas olacak bir fıkra bulundurmayı "Takvimden Bir Yaprak" sernamesi altında neşretmeyi istiyordu!*" (M. Sadık, 1329: 3). Bu isteğe rağmen yine Mahmut Sadık'ın aktardığına göre tasarı hâlindeki köşeyi hazırlamaya kimse yanaşmaz. Bir iki deneme yapanlar da devamını getiremez. Sonunda bir kez denemesi için köşe pek istekli olmayan Mahmut Sadık'a verilir ve Takvimden Bir Yaprak yazıları ortaya çıkmış olur. (M. Sadık, 1329: 3)

Takvimden Bir Yaprak yazıları ilkin *Yeni Gazete*'nin 25 Teşrinievvel 1324/7 Kasım 1908 tarihli 79. sayısının üçüncü sayfasında yayımlanmaya başlamıştır. Mahmut Sadık ilk yazısında Nasrettin Hoca'nın fincancı katırlarını ürkütme hakkındaki fıkrasından başlar. Bu açıdan denebilir ki Meşrutiyet sonrasında bir gazete türü olan fıkranın ilk örneği de latife türündeki fıkrayla başlamıştır.

İlk sayısı üçüncü sayfada yayımlanan fıkralar muhtemelen beğenildiğinden sonrasında bazı istisnalar dışında hep ilk sayfanın sonunda yer almıştır. Etkilenmeyi teyit edecek bir detay olduğundan hatırlatmakta yarar var: Basın dünyasında daha sonra yayımlanacak diğer fıkralar da önemli süre boyunca okurlara ilk sayfanın sonundan seslenecektir.

Mahmut Sadık fıkralarını önce "zaman" müstearıyla 110. nüshadan itibaren "tir-i zaman" anlamına gelecek bir "ok ve üzerinde z harfi" biçimindeki müstearla yazar. Seyahat veya sansür nedeniyle bazı günler yazıları çıkmadıysa da genelde her günü

bir yazıyla yorumlamaya çalışmıştır. Bu süreklilik hakkında kendisi “*İstanbul'dan mübâadet ettiğim birkaç ay müstesna olarak iyi kötü takvimden bir yaprak koparmaya çalıştım*” (M. Sadık, 1329: 3) der. Yazıların sonuncusu gazetenin kapanmasından bir gün önceki 24 Ağustos 1325/1919 tarihli 263. sayıda yayımlanmıştır.

Mahmut Sadık köşenin ilgi gördüğünü belirtir. Çevresinde fıkralarını kesip saklayan okurları ve dostları onu yazılarından bir seçme yapıp kitap çıkarmaya teşvik eder. Bunların içinde özellikle üstat olarak gördüğü Ebüzziya Tevfik'in de defaeten Takvimden Bir Yaprak yazılarını kitap hâline getirmesini tembihlediğini ekler. Teşvikler sonucunda seçme fıkralarından oluşan *Takvimden Yapraklar* yayımlanır. (M. Sadık, 1329: 3-4) Ön sözde belirttiğine göre fıkralarından oluşan birkaç kitapçık yayımlamayı planlamaktadır. (M. Sadık, 1329: 4) Maalesef bu ciltler çıkmaz ve diğer fıkralar gazete sayfalarında kalır.

İleriki bölümlerde sırasıyla gündelik bir yazı başlığı olarak “Takvimden Bir Yaprak” ifadesinin okura verdiği mesaj, fıkraların kısa olmasının değeri ve yazılarda kullanılan üslup incelenecektir. İncelemede aynı zamanda yazarın seçtiği örnekler oldukları için kitaba girmiş yazılardan yararlanacaktır.

III. b. Başlık: Günlük Gelişmeleri İşaret Eden Bir Başlık Olarak “Takvimden Bir Yaprak”

Başlık, metindeki bağlama dahil bir öge olduğundan devamında neyin ele alındığını ve bunun nasıl yorumlanması gerektiğini ima ederek hem metni hem okuru sınırlandırır. “Takvimden Bir Yaprak” başlığı fıkranın hedefine uygun olarak gündelik ve pratik dilin dağarcığından seçilmiştir. Takvim sözcüğü, geçicilik ve güncelliğin yanında o günün tarihine düşülen bir notu da hatırlatmaktadır. Bu açıdan başlık devamındaki içeriğin hem “günün tarihini” kaydedecek yetkinliği bulunduğunu hem bu kısa metnin çok iddialı olmayacağını, kolay ve kısa bir okuma vadettiğini düşündürmektedir. Yazıların türü ve amacı açısından ismi bulan Abdullah Zühdi'nün başarısını kabul etmek gerekir. Başlık tercihinin başarısının somut bir kanıtı da tanınmış fıkra yazarlarından Refi Cevad Ulunay'ın *Tan, Yeni Sabah* ve *Milliyet*'teki benzer yazılarında aynı başlığı kullanması, Falih Rıfkı Atay'ın ise *Ulus*'ta Mahmut Sadık'ın seçme fıkralarını topladığı kitabın başlığı “Takvimden Yapraklar”ı aynen kullanmasıdır.

III. c. Hacim: Gündelik Türlerde Kısa Yazabilmenin Değeri

Ahmet Rasim, İkdamcı Cevdet'le telif pazarlığı yaparken uzun yazı için yarım lira, kısa yazı içinse bir lira ister. (akt. Taner, 1987: 67-68) Bu pazarlık üstüne iki yorum yapılabilir. İlki, özlü yazmanın/sehl-i mümteninin zor olduğu. Diğer gündelik gazete okurunun kısa yazıyı, uzun yazıya tercih edebileceğidir. Bu durum vapurda, tramvayda, gündelik hayatın içinde okunan bir tür olan gazetenin on dokuzuncu asrı için de bugünün internet gazeteciliği ve sosyal medyası için de geçerlidir. O taktirde kısa yazının tiraja olumlu etkisi olmaktadır.

Her gün kısa fıkralar yazmak ve 3-5 cümle sınırlarında düşünceleri okurun samimi bulacağı bir doğallıkla kurgulayabilmek bazı yazarlara göre güçtür. Örneğin Refik Halit gibi bir nesir ustası, *Sada-yı Millet* gazetesinde kendisine fıkra bölümü tahsis edildiğinde köşeye “Fener” adını verip “Alev” müstearıyla işe başlar ama işin uhtesinden gelemeyeceğini anladığından, bir iki tane karalayıp bırakır. (Karay,

2014: 200) Nahit Sırrı Örik de fıkradan bahsettiği yazısında türün güçlüğüne dair iki sınır çizer. İlki kısa hacimle metin kurmanın güçlüğü, ikincisi okumaya değer bir içerik oluşturabilmektir:

“Herhalde bazılarınca pek kolay sanılan fıkra muharrirliğinin türlü güçlüğü bulunduğu muhakkaktır. Büyük mevzulara rağbet eden fıkra yazıcısı on beş satır içinde dünyanın mühim davalarını halle kalkışınca çok kere gülünç oluyor. Fakat, bundan çekinerek gündelik hayatımızın küçük dertlerinden söz açan muharrir de, serlevhalar tertip edip altına ehemmiyetle ismini koyduğu yazısını ancak okuyucularımızın şikâyet ve dilekleri başlığı altında sıralanacak şeylerden birine tahsis ediveriyor.” (Örik, 1945: 2)

Kısa yazıyla, geçici ve günlük olanla kamuoyunu etkileyebilmenin yöntemlerini bilmek gerekmektedir ve bunlar, estetik altyapı kadar kişilik ve yazar kimliğiyle alakalıdır. Yakup Kadri, Yahya Kemal'in çok kısa süren zoraki gazetecilik maceralarını anlatırken, büyük şairin tembelliğinden ve döktüğü terlerden söz eder. (2009: 126-127) Burada fıkra türüne veya gazete yazılarını kolayca tamamlayan muharrirlere edebî anlamda bir eleştirel övgüde bulunulmamaktadır. Aksine Yahya Kemal'in bu tip gündelik okura hitap eden yazılardaki tutukluğu onun için lirizmin asaleti bağlamında bir övünç kaynağı olarak da düşünülebilir. Fakat Ahmet Rasim'in pazarlık gerekçesinde de görüldüğü gibi kamuoyu çok asil bir şey talep etmemektedir ayrıca bu genel okurun beklentisi olan kısa, albenili ve eğlenceli metinleri de herkes yazamamaktadır.

III. ç. Üslup: Okur Gibi Düşünebilmek

Takvimden Bir Yaprak yazılarında her gün değişebilen konular ele alındığı için bu yazıların içeriğinden söz etmek yerine üslup özelliklerini ortaya koymak daha yararlıdır. Mahmut Sadık, halkın bakış açısında karşılığı olan ayrıntılardan yararlanıp hem diğer uzun yazılar kadar okurda karşılığı olan hem anlaşılır bir içerik kurmayı başarır. Onun sırrı uzun makalelerden farklı stratejiye sahip pratik düzenidir. Kısa ve görünüşe göre işe yaramış düzen şöyle çalışır: Yazıda ele alınan genelde siyasi ya da sosyal içerikli konuyla okur aydınlatmaya çalışılmaz, tersine onun zaten bu konulara dair bir düşüncesi bulunduğu varsayılarak okurun muhtemel iç sesi ve bilinci atasözleri, benzetmeler, alegori ve diyaloglarla desteklenir. Böylece fıkranın ve okurun görüşü buluşur. Henüz girişte yazar aradan çekilerek sözü atasözlerine ya da sokaktaki insanlardan işittiği diyaloglara bırakır. Ya atasözü/vecize ya da sokaktan diyaloglar kullanıldığından -teorik anlamda-okura eşit bir sohbet ortamı, bir mutabakat sağlanır. İşte bir söylem hiyerarşisine sahip makalede olmayan yön budur.

Fıkra yazısı bittiğindeyse okur ve fıkra belki küçük tavizlerle yine aynı sonuç noktasına ulaşır. Böylece siyasal ve sosyal konuları sıradan halk gibi ele alan Takvimden Bir Yaprak yazıları, okurun yarın da merak edeceği bir köşe hâline gelmeyi başarıp kamuoyuna etki eder. “Okur gibi düşünme”, “eşitlik” “sokaktaki insanın iç sesi olma” iddiası metinlerin yüzeyinde belirginken iddia edildiği gibi yarın da bu köşe için gazeteyi satın almış bir kitle varsa bu durum okurun yazıdaki bakış açısına yaklaştığı anlamına da gelmektedir.

Yazılardaki üslup a) atasözleri, diyalog, alegori, teşhis, teşbih gibi edebî araçlarla ve b) başta ironi olmak üzere mizahi söyleme dayalı bir eleştiriyle yapılır. Böyle bir söyleyişin benimseneceği yazıların başından bellidir. İlk fıkranın yayımlanmasından bir gün sonra Hamdullah Suphi tarafından köşenin hem üslubu hem de kamuoyu üstünde uyandıracığı etki, devlet ricalinden bir zat ve uşağı arasında geçen diyalogla verilir. Burada hem Nasrettin Hoca'dan hem de eleştirel bir üsluba işaret eden fırtınadan bahsedilir:

“-Bugün takvimde ne var?

Diğeri cevap veriyor:

-Nasrettin Hoca'nın hikâyesi, efendim.

-Canım nasıl takvim, nasıl Nasrettin Hoca?

-Yeni Gazete'nin takvimi efendim.

Odada derin bir sükût... Zat-ı muhterem biraz asabiyetle:

-Desen a takvimde fırtına var... Ver şu matbuat nizamnamesi müsveddelerini...” (Dürbîn, 1324: 3)

Fıkralarda edebî araçlar genelde metnin tamamına yayılmış bir üslubun parçalarıdır. O gün benimsenecek yaklaşım ve ele alınacak gündem bu üslubun arasından ortaya konur. Bazen de parçanın ancak sonunda yazıda savunulan bakış açısı okura doğrudan iletilir. Her iki durumda da atasözleri, diyaloglar, teşbihlerle inşa edilmiş kısa parça boyunca okur kendi gibi düşünen anlatıcı sesle beraberdir. Peyami Safa'nın Takvimden Bir Yaprak yazılarının söyleyişi hakkındaki “lastikli, kıvrak ve dinamik” (1957: 2) genel tespiti de bu edebî söyleyiş araçları ile yazarın fikirlerinin karışmasıyla oluşan, genele hitap edebilen anlatım özelliğini işaret etmektedir.

Bir özlü sözle ya da iki kişi arasında bir konuşmayla fıkralar başlar. Örneğin 30 Kanunuevvel 1324 tarihli fıkrada Bulgaristan ve Bosna Hersek kaybedilirken alınan tazminat ve bunun baş sorumlularından Avusturya devletinin mallarına uygulanan boykot mevzubahistir. Tavizleri eleştirecek yazıda millî bir davanın, vatan toprağının önemi yerine şu giriş vardır: “Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçadır...” (M. Sadık, 1329: 58)². Belki akçenin bitiremediği işler olabilir ama fıkranın amacı bunu tartışmak değil, genel okurla aynı düzeyde görüşünü açıklayabilmektedir. “Atasözü” aynı zamanda kamuoyunun da hayata bakışı demek olacağından görüş henüz girişte kanıtlanmış demektir. 13 Kanunusani 1324 tarihli fıkrada konu matbuattır. Yeni basın kanununda gazete kuracaklardan sermaye istenecektir. Yazıdaki fikre göre bu Meşrutiyet'in özgürlük düşüncesine aykırıdır ve ekonomik araçlarla devlet kontrolü anlamına gelmektedir. Bunların açıklanması yerine bir atasözle olayın aslı izah edilerek yazı başlar: “Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır...” (s. 74). 21 Teşrinisani 1324 tarihli yazıdaysa Meşrutiyet sonrasında önde gelen devr-i sabık memurların yargılanmalarına değinilir. Memurların yargılanmaları engellemek ve yavaşlatmak için itirazlar ve bahaneler ürettikleri iddia edilecektir: “Deve kuşuna uç demişler,

² Metnin devamında (M. Sadık, 1329)'dan yapılacak alıntılar sadece sayfa numarasıyla gösterilecektir.

deveyim uçamam diye cevap vermiş. Yük taşı demişler, kuşum taşıyamam cevabını vermiş... Koca rical-i istibdat! Devekuşuna taş çıkartıyorlar.” (s. 26). Bazı yazılarda okurun paylaşacağı veya zihninde canlandırabileceği renkli bir imaj giriş yerine seçilir. Örneğin toplumsal hareketlerin giderek büyüyen etkisinden ve toplum içindeki çatışma ve ötekileşme sorunundan bahseden 30 Teşrinievvel 1324 tarihli yazı, okurun hayal gücünü canlandırarak başlar: “Henüz çocukken iskambil kağıtlarını bir sıraya dizerek arkadan bir fiske vurduğunuz, oynadığınız vaki mi?” (s. 5). Sık karşılaşılan bir teknik de diyalog ve dolaylı aktarım üslubudur. Böylece atasözü ve özlü sözler dışındaki bir yöntemle yine toplumun sözcüleri görüşlerini sıralar. 26 Kânunuevvel 1324 tarihli fıkra 1876 ile 1908 Meclisleri karşılaştırılır. Yeni açılan Meclis-i Mebusan'ı gezen vatandaşların görüşleri yazıyı başlatır: “...yaşlı başlı bir zat ile yanında kendiyle hemhal olan biri arasında şöyle bir muhavere cereyan etmiş!...” (s. 54). 31 Mart Vakası'ndan kısa süre yayımlanan 6 Nisan 1325 tarihli fıkra II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında istenen noktaya gelinip gelinmediği tartışılır. Fıkranın tartışacağı soru ile doğrudan giriş yapılır ancak hemen arkasına bu tartışmanın halktan iki kişi arasında geçtiği eklenir: “Meşrutiyet var mı, yok mu? Birkaç günden beri, birbirine müsadif olan iki refikin müsademe-i nazarından fikirlerinin bu merkezde olduğu...” (s. 88). 8 Nisan 1325'deki yazıdaysa 31 Mart Vakası sırasında İstanbul'u terk eden birçok yazar, aydın ve devlet adamı eleştirilecektir. Mahmut Sadık, bu yazının başında da kendini uzağa yerleştirir: “İki zat arasında cereyan eden şöyle bir muhavereyi işitmiş olduğunu biri rivayet ediyordu: - Birader. Bana bir akıl öğret. Ne yapayım? Avrupa'ya mı gideyim, Mısır'a doğru bir seyahati mi icra edeyim?/ -Tebdil-i havaya ihtiyacınız mı var?...” (s. 90). 21 Mayıs 1325 tarihli fıkradaysa bütçe kesintileri ve devr-i sabık memurların emekliye ayrılması bakkalın verisiye defteri üstünden ele alınır. Metnin hemen başında Mahmut Sadık, bakkala gider: “Bizim mahallenin bakkal dükkânı, Yani ile Yorgi isminde iki ortağın idaresinde, bir de çirakları var. Dün sabah dükkâna uğradım.” (s. 131). Bu kısımdan sonra emekliye ayrılma ve memurların içine düştükleri durum yine bakkaldaki ortakların diyalogları içinde izah edilir.

Gelişme bölümlerinde özlü söz veya diyalog gibi dolaylı anlatım yollarıyla kurulmuş başlangıç kısmı, yazının görüşüne bağlanır. Örneğin 17 Kânunusani 1324 tarihli yazıda Meşrutiyet sonrası bütçe tartışmalarından söz edilir. Çözüm olarak sunulan alışılmış reçeteleri herkesin bildiği ve bunların bir işe yaramayacağı vurgulanıp yeni bir borçlanmanın gerektiği savunulacaktır. Yazı, alışılmış girişleriyle başlar: “Bilgiçlik taslayanlardan birine zevcesi hamile olan bir dostu sormuş. ‘Acaba zevcem kız mı doğuracak oğlan mı?’ demiş. Ya kızdır, ya oğlan! Cevabını alınca ‘Vay efendi nasıl bildi!’ diye takdir-han olmuş.” (s. 73). Devamında fıkra o gün okurlara sunulacak düşünce “bunun gibi” ifadesi kullanılarak baş tarafla ilişkilendirilir: “İşte bunun gibi bütçede nasıl tevâzün hasil olduğu bu senelerden beri kapanmayan açığın nasıl kapanacağı kendisine sorulmuş olan zat da derhâl cevap veriyor: ‘Ne yapalım? Bir taraftan masrafi kısıtık. Diğer cihetten varidatı tezyide çalıştık. Muvazeneyi bulmaya gayret gösterdik.’” (s. 73). 5 Haziran 1325 tarihli yazıdaysa postanenin teknolojik çözümlerle daha hızlı dağıtım yapacağına dair haberler ele alınır. Yazıda teknolojik gelişme haberlerinin okurları sevindirmesine rağmen inandırıcı olmadıkları savunulacaktır. Alışılmış giriş üslubundan sonra “demesi gibi” ifadesiyle yazının fikri gelişme bölümüne bağlanır:

“İstanbul’dan ne haber var?, diye soran bir valinin ‘Sadrazamlığınız söylüyor.’ cevabını alınca ‘Tatar Ağası, pek inanamıyorum ama şu havadisi bir kere daha söyle, hoşuma gidiyor.’ demesi gibi dün gazetelerde postanenin posta paketlerini nakil için otomobiller, telgraf ve posta müvezzileri için velespitler getirteceği havadisini okumuş da pek neşelenmiş olan bir zat diyordu ki: Bu haber doğru olmasa da hoş gidiyor...” (s. 145)

Fıkralardaki düşünce her zaman girişten sonraki paragrafa bağlanarak açıklanmaz. Bazılarında düşünce fikranın son kısmında ortaya çıkar. Örneğin matbuat kanunu ve basın üstündeki kontrollerin eleştirildiği bir yazıda, basının istediğini açıkça yazamadığından bahsedilecektir. Yazı boyunca bir basın mensubunun diğerine sorduğu bilmecelerle anlatım sürdürülür. Sonuçta, ortada “akla zarar” bir baskı olduğu hem soru soranın hâliyle hem son kısımda diyalogla açıklanır:

“Benzer benzer neye benzer? Lahana yaprağına mı, baldırana mı, ısırgana mı? Mantara mı?

Benzer benzer neye benzer? Eski meddahların tekerlemelerine mi, Binbir Gece Hikâyeleri’ne mi? Zaloğlu Rüstem masallarına mı?

(...)

Arkadaşa dedim ki:

-Yahu! Kendine gel, aklını mı bozdun?

İstifini bozmadı, cevap verdi:

-Ne zaman gazeteler bu hâle gelir de bütün millet bunların bir varaka-i türrehât olduğuna kani olursa şenlik yapacağız.

-Neden?

-Bir mebus-ı muhteremin vaadine göre işte bu zaman “serbest-i matbuat” ilan olunacak!” (s. 143)

Alegori de Mahmut Sadık'ın tercih ettiği bir edebî araçtır. Fikranın bazen bir parçası bazen tamamı alegoridir. 28 Teşrinievvel 1324 tarihli fıkrada hürriyetin uygulamada görülemediği ve basın üstündeki kontrollerin II. Abdülhamit döneminden farklı olmadığı savunulacaktır. Bu amaçla son satıra kadar çevresini kurbağaların işgal ettiği bir şatodan bahsedilir. Ancak son cümlede fikranın konusu ortaya konur:

“...Şatonun etrafındaki havuzlarda toplanan kurbağalar sabaha kadar vakvaklarını mazlumînin ah ve feryadı gibi o kadar azdırmışlar ki derebeyinde rahat yok. Havuz başlarında ellerinde sopalarla bekçiler bekletilmiş, sada çıkaran kurbağaların başına vurulmuş. Mümkün mü? Bekçilerin adedi artırılmış, sopalar daha uzatılmış. Yine mümkün değil. Birine vurulsa bini ürküyor. Vakvakalar, çığlıklar gibi yükseliyor. Derebeyi, bir danışmandan rey soruyor, şu cevabı alıyor: ‘Esaslı tedbir lazım. Havuzları doldurun, ortadan kaldırın. Ses kesilir.’ Derebeyi de böyle yapmış. Kurbağalardan kurtulmuş. Şu kıssadan kapılacak hisseye gelince: Matbuata bilâ-perva yahut

'Hâkimin kestiği parmak acımaz.' diye suret-i haktan görünerek sopa indirmek bunların sesini kesemez. Devr-i sabık ricaline 'hayrü'l-halef' olmak için matbuatı ortadan kaldırmalı.' (s. 4)

31 Mart Vakası'ndan sonra yayımlanan bir fıkradaysa yaşananlar poker oyunuyla açıklanır. Bağlamından koparılsa hiçbir şekilde 31 Mart'a dâhil edilemeyecek bir poker oyuncusunun Mahmut Sadık'la girdiği diyalog okur tarafından deşifre edilerek siyasal ve toplumsal durumlar bağlamında yorumlanacaktır. Fıkroda konuşmaya dahil olan poker oyuncusu ise II. Abdülhamit'tir:

"Haberiniz yok. Bir oyunda bütün servetimi kaybettim, mahvoldum. Bir defa kuvvetli bir oyuncuya rast gelmiş, ziyan etmişim. Bu ziyanı bir "blöf"e hamlettim. Acısını çıkarmak istedim. Kâğıdımı kuvvetli sandım, gittikçe gittim. Servetimi göze kestirdim. Blöf sanırken karşımdaki dört bey açmaz mı! Tepemden vuruldum, bitti.

Pokerciye kısaca cevap verdim:

-Cilve-yi talih!

Bir iğtişaş-ı asabi içinde şöylece söylenerek ayrıldı:

-Hayır. Hayır. Kazdığım kuyuya kendim düştüm." (s. 89)

Mahmut Sadık, bazı fıkralarındaysa kişileştirmeden yararlanır. Bunlarda içeriğe göre konuşan obje; bina, yapı ya da hayvan olurken sonuçta fıkranın konusuna uygun bir eleştiri gündeme gelir. Örneğin 20 Mayıs 1325 tarihli ironik fıkrasında yazar kiminle röportaj yapmak istediğini düşünürken öncelikle Meşrutiyet sonrasında genel bir portresini çizer ve kararını verir. O günlerde herkesin gündemindeki sıcak hava balonuyla röportaj yapmak uygun olacaktır. Taksim'den yükselmesi beklenen balonun ilk denemesi başarısızlıkla sonuçlandığından Mahmut Sadık, balonun bu konudaki fikirlerini almak istemektedir:

"Gazetecilerdeki mülakat merakı bende de var. Sabahleyin erken kalkınca düşündüm: Acaba kiminle mülakat etsem! Nadir Ağa ile? Bunun modası geçti. İstanbul'dan müferekata hazırlanan sefirlerle mi? Yıldızdan falan bahsedeceğim sanırlar. Giderayak nezaketsizlik olur. Mebuslardan biriyle? Matbuat nizamnamesini tenkit edeceğim zannıyla ben daha söze başlamadan 'Gazetecilerin kafalarını ezmeli!' cevabını alırım. Nazırlardan biriyle? Her sualime 'Ben bir şey bilmem!' cevab-ı tecahülkâranesi tekabül edeceğinden eminim... Bunları düşündüm. Evvelki gün Taksim'de uçamayan balonla mülakata karar verdim. Dedim ki:

-Ey tair-i bî-can! Bila-pervaz olmak mütteadınız iken niçin yerlere serildiniz?

Memleketinizde bir hâl var. Evvelce, benim gibi dünyaya yüksekte bakanlar şimdi hep yerlerde sürünüyor. Ben de aynı felakete uğradım.

-Fakat, azizim balon..." (s. 130)

Alıntıda görüldüğü gibi kişileştirilen balon aracılığıyla Meşrutiyet döneminin inişli çıkışlı siyasi ortamı tasvir edilmiş ve diğer yazılarda da örneği gösterildiği üzere

edebî söyleyiş araçlarıyla gündelik gelişmeler genel okura uygun biçimde dile getirilmiştir.

Sonuç

Mahmut Sadık'ın günümüzde bilinmeyen Takvimden Bir Yaprak yazıları, hakkında yapılan yorumlara göre yayımlandığı günlerde beğeniyle takip edilmiş ve Cumhuriyet sonrasındaki gündelik fıkra türünü etkilemiştir. Bunun en açık kanıtı pek çok fıkra yazarının Mahmut Sadık'ı türün ilk yazarı kabul etmesidir. Bu incelemede Mahmut Sadık'ın fıkraları, II. Meşrutiyet sonrasının şartlarıyla ortaya çıkmış ve türün devamını etkilemiş bir köşe olarak açıklanmıştır. Bununla beraber köşenin ilklik iddiası tartışılıp biçim ve söyleyiş olarak bazı ilkleri temsil ettiği görülmüştür. Sonrasında yazarın biyografisine yeni bilgilerle katkılar yapıldıktan sonra Mahmut Sadık diğer meslektaşları arasında karakteri ve kimliği açısından çerçevelenmeye çalışılmıştır. Bu köşe hakkındaki gerekli matbuat bilgileri verildikten sonra da fıkra türünün konusu her gün değiştiğinden yazılar içerik açısından değil üslup bağlamında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak yazılarda temel edebî söyleyiş araçları kullanılarak okurun yanında duran, onun gibi düşünen bir söylemin inşa edildiği görülmüştür.

Bitirirken bir temenni olarak söylenebilir ki Türk edebiyatının bugün adı pek anılmayan yazarlarından Mahmut Sadık, gazete sütunlarında kalmış ciltler dolusu yazısı için de araştırılmayı hak etmektedir.

Kaynakça

- Abdullah Cevdet (1930). "Mahmut Sadık Bey", *İctihad*, 15 Ağustos, S. 303, s. 5435-5436.
- Ahmet Rasim (1978). *Gülüp Ağladıklarım*, Haz.: Ahmet Sevinç, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akçay, Miray Gökçe (2019). *Mahmut Sadık Bey ve Romanları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi SBE.
- Aktaş, Şerif (1987). *Ahmet Rasim*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Y.
- Ayvazoğlu, Beşir (2005). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçerken Türk Aydınları", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Haz.: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s. 289-294.
- Benjamin, Walter (2019). *Pasajlar*, Çev.: Ahmet Cemal, İstanbul: YKY.
- Bora, Tanıl; Cantek, Levent (2009). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Dönemler ve Zihniyetler)*, C. 9, İstanbul: İletişim Y., s. 879-901.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), Dosya: 845, Gömlek: 63356.
- _____ (BOA). Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), Dosya: 1153, Gömlek: 86446.
- _____ (BOA). Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), Dosya: 1670, Gömlek: 109.

- _____ (BOA). İrade-Hususi (İ..HUS), Dosya: 68, Gömlek: 64.
- _____ (BOA). Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.), Dosya: 1094, Gömlek: 61.
- _____ (BOA). Maliye Nezareti-Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM.), Dosya: 1346, Gömlek: 26.
- _____ (BOA). Zabtiye (ZB), Dosya: 24, Gömlek: 73.
- Cevdet Kudret (1989). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, C. 1, İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.
- Çetindaş, Dilek (2020). “Mahmut Sadık”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahmut-sadik>.
- Duman, Hasan (2000). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri*, C. 1. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Durmuşlu, İlkyay (2011). *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Türk Basını ve Yeni Gazete (R. 1334/M. 1918 Tarihli 1565.[1]-1579.[15] Sayılarının Transkripsiyonu ve Fihristi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan: Erzincan Üniversitesi SBE.
- Dürbîn (1324). “Serab”, *Yeni Gazete*, 26 Teşrinievvel, S. 80, s. 3.
- Giz, Adnan (1988). *Bir Zamanlar Kadıköy*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- [İleri], Celal Nuri (1933). “Osmanlı Devleti Ölürken”, *Vakit*, 20 Mart, s. 4.
- İnalçık, Halil (2008). “II. Meşrutiyet”, *Doğu Batı II. Meşrutiyet “100. Yıl” C. 1*, S. 45, s. 11-16.
- İnuğur, M. Nuri (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- İmzasız (1930). “Hazin Bir İrtihal”, *Vakit*, 29 Temmuz, s. 6.
- İmzasız (1930a). “Mahmut Sadık Bey”, *Milliyet*, 29 Temmuz, s. 1, 5.
- İmzasız (1947). “Evvel Zaman İçinde: Yeni Gazete”, *Vakit-Yeni Gazete*, 8 Eylül 1947, s. 4.
- İpekçi, Abdi (röportaj) (1975). “Her Hafta Bir Sohbet”, *Milliyet*, 17 Mart, s. 9.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2009). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İstanbul: İletişim Y.
- Karataş, Turan (2018). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karay, Refik Halit (2014). *Memleket Yazıları 7-Bu Gazeteciler*. Haz.: Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2010). *Hürriyet'i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuntay, Midhat Cemal (1945). “Çocukluk !”, *Son Posta*, 5 Ekim, s. 1.

- Levend, Ağâh Sırrı (1970). “Türk Edebiyatında Fıkra”, *Türk Dili*, C. XXIII, S. 231, s. 212-214.
- [Alaybek], Ağâh Mazlum (1930). “Mahmut Sadık Bey”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz, s. 1, 3.
- Mahmut Sadık (1296). “Başlıksız”, *Tercüman-ı Hakikat-Mekâtib-i Rüştîye Şakirdanı İçin Haftada Bir Kere Neşrolur*, 26 Şevval, S. 3, s. 1.
- _____ (1329). *Takvimden Yapraklar*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.
- _____ (2017). *Tekâmül- Darwin'in Irkların Tekâmülü Nazâriyasının Romanı*, Haz.: Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu, Erzurum: Salkımsöğüt Y.
- [Morkaya], Burhan Cahid (1939). “Sabahtan Sabaha: San'at Cefası”, *Son Posta*, 25 İkinciteşrin, s. 3.
- Naci Sadullah (Röportaj) (1937). “Güzel ve Eğlenceli Röportaj Serisi: İstanbul Meyhaneleri Eski ve Meşhur Akşamcılar Nasıl İçerlerdi”, *Son Posta*, 12 Birinciteşrin, s. 6.
- Örik, Nahit Sırrı (1945). “Fıkra Konusuna Dair”, *Tanin*, 13 Aralık, s. 2.
- Özyeğin (ty.a). *Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi-Seyyah Tercümanı*, Erişim Tarihi:02.01.2021.<http://ereseach.ozyegin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/10679/5154/Sabah%20Terc%3%bcman%4%b1%20form.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- _____ (ty.b). *Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi-Rüşvet*, Erişim Tarihi: 02.01.2021.<http://ereseach.ozyegin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/10679/5256/R%3%bc%5%9fvet%20form.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- _____ (ty.c). *Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi-Sevda ve Kalb-i Şeyda*, Erişim Tarihi:01.01.2021.<http://ereseach.ozyegin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/10679/5289/Sevda%20ve%20Kalbi%20Seyda.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- _____ (ty.ç). *Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi-Zevk-i Hürriyet*, Erişim Tarihi:02.01.2021.<http://ereseach.ozyegin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/10679/5148/Zevk-i%20Hurriyet.%20form.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Pamuk, Orhan (2004). *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, İstanbul: YKY.
- Polat, Nâzım Hikmet (2003). “II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak RÜBAP DERGİSİ”, *TÜBAR Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 14, s. 7-41.
- Safa, Peyami (1957). “Objektif: Fıkra Üstadları”, *Milliyet*, 30 Mayıs, s. 2.
- Server Bedii (1935). “Sözün Kızası: Muharrirler ve İçki”, *Son Posta*, 14 Mayıs, s. 3.
- Süleyman Tevfik (2011). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Haz.: Şaban Özdemir, Tahsin Yıldırım, İstanbul: DBY Yayınları.

- Şahin, Seval (2008). “Amerikan İrkını Ehlileştiren Türk Şefik: Mahmud Sadık'ın Tekâmül Romanı Üzerine”, *İlmî Araştırmalar*, C. 25, s. 139-148.
- Taner, Haldun (aktaran) (1987). *Düz Yazıları 7: Hak Dostum Diye Başlayalım Söze*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Til, Enis Tahsin (2015). *Gazeteler ve Gazeteciler*, Haz.: İbrahim Şahin, Ankara: Cümle Yayınları.
- [Tokgöz], Ahmet İhsan (1930). “Mahmut Sadık ve Servetifünun”, *Resimli Uyanış-Servetifünun*, C.68-4, S. 1773-88, 7 Ağustos, s. 146-149.
- Tugay, Ahmet (2013). *Mahmut Sadık'ın Tekâmül Romanında Garpcılık ve Sosyal Darwinizm*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Uçak, H. İbrahim (2001). “Demiryolları Mecmuası ve Demiryolcu Dergileri”, *Kebikeç*, S. 11, s. 251-277.
- Yalman, Ahmet Emin (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. 1. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yayınevi.